

Margareta Matijević. *Između partizana i pristojnosti: život i doba Svetozara Rittiga (1873–1961)*. Zagreb: Plejada, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, 2019, 455.

Маргарета Матијевић је дипломирала теологију на Католичком богословском факултету и историју на хрватским студијима Свеучилишта у Загребу. Монографија је настала као резултат прерађене и допуњене докторске дисертације под насловом „Политичко, црквено и културно дјеловање Светозара Ритига (1873–1961)“ одбрањене на Филозофском факултету Свеучилишта у Загребу 2011. године. Наслов књиге „између партизана и пристojности“ преузет је од Ивлиноа Воа (Arthur Evelyn St John Waugh), британског писца и новинара, али не прејудуцира њен садржај.¹ Чине је Предговор и дванаест поглавља: Увод; Опћи подаци о Светозару Ритигу; Ритигово дјеловање у Ђакову (1895–1911); Ритигово црквено, политичко и културно дјеловање до краја Првог свјетског рата; Ритигово политичко, црквено и културно дјеловање у првој Југославији; Ритиг и Други свјетски рат; Политичко дјеловање Светозара Ритига након Другог свјетског рата; Ритигово црквено дјеловање 1945–1961; Културно дјеловање Ритигово 1945–1961; „Морам Ритигу на велику кашику“; Смрт Ритигова и Закључак. На крају књиге је резиме на немачком језику, 22 прилога докумената за период од 1894. до 1954. (371–401), скраћенице, библиографија (405–440), именски регистар и подаци о ауторки.

Основни извори за писање биографије Светозара Ритига похрањени су у: Хрватском државном архиву, Државном архиву у Загребу, Надбискупском архиву у Загребу, Надбискупском архиву у Ђакову, Архиву Католичког богословског факултета у Загребу, Архиву хрватске провинције Дружбе Исусове, Архиву Врхбосанске надбискупије у Сарајеву, Архиву Југославије у Београду, Музеју Ивана Мештровића у Загребу и Архив ХАЗУ. Ауторка посебно наглашава значај грађе из оставштине Светозара Рити-

1 Ивлин Во је слетео септембра 1944. у Топуско заједно са мајором Рандолфом Черчилем (Randolph Churchill), сином британског премијера Винстона Черчила, да се придружи 37. британској војној мисији у Југославији коју је предводио бригадир Фицрој Маклејн (Fitzroy Maclean). Написао је неповољан извештај за Форин офис под насловом „Држава и Црква у ослобођеној Хрватској“ (Church and State in Liberated Croatia), о понашању партизанског покрета према Католичкој цркви, али је исто тако поменуо и зверства која су извршили католички свештеници. Public Records Office, Foreign Office (PRO, FO), London, 371/48910, 170462, Captain Evelyn Waugh to Brigadier Maclean, 30. 3. 1945. Радмила Радић, *Држава и верске заједнице 1945–1970*, I, (Београд: ИНИС, 2002), 97; Selina Hastings, *Evelyn Waugh: A biography*, (London: Sinclair-Stevenson, 1994); Milena Borden, „Evelyn Waugh’s Yugoslav Mission: Politics and Religion“, *Evelyn Waugh Newsletter and Studies*, Vol. 49, No. 1, Spring, The Evelyn Waugh Society, 2–26.

га која се чува у Надбискупском архиву на Каптолу у Загребу. Коришћена је штампа, као и други релевантни објављени извори и литература. Маргарета Матијевић је показала и добар увид у радове представника српске историографије.

Светозар Ритиг (Rittig) је рођен у Броду на Сави (Славонски Брод), у породици која је имала немачке корене. Школовао се у Травнику, Сарајеву, Ђакову и Аугустинеуму у Бечу. Ауторка исправља често навођене ставове у историографији да је Ритиг био Штросмајеров секретар, али истиче да је био веран наследник његових најважнијих идеја. У вези са Штросмајером, Матијевић негира да је крајњи циљ његових политичких и културних пројеката било стварање југословенске државе. Она тврди да је његова југословенска идеја у првом реду била „хрватска интегративна идеја“ или „кroatоцентрично југословенство које предвиђа Хрватима значајну интегративну и културну улогу“.

Ритиг је био 67 година католички свештеник, црквени историчар, главни уредник *Католичког листа*, секретар надбискупа Бауера, професор на Богословији, жупник жупе Св. Марка у Загребу, заговорник ћирилومتодске баштине, глагољаштва и старословенштине (Ритиг је 1910. објавио књигу *Povijest i pravo slovenštine u crkvenom bogoslužju, sa osobitim obzirom na Hrvatsku*), утемељитељ разних културних и добротворних друштава, мецена хрватских културних институција (Матица хрватска, Академија, Дружба Браће Хрватског Змаја, Хрватски радиша); политичар (праваш, старчевићанац), дипломата, заступник у Хрватском сабору, заступник у Поглаварству града Загреба итд. Крај Првог светског рата дочекао је као политички Југословен и федералиста, јер су се све хрватске покрајине нашле у јединственој држави, осим Истре и делова Далмације. Током Другог светског рата придружио се партизанима, био је већник ЗАВНОХ-а; министар у влади НР Хрватске, оснивач Старославенског института у Загребу (1952). Како наглашава ауторка, започео је као Штросмајеров поузданик а завршио као *persona grata* југословенских комуниста и данас се сматра „најконтроверзнијом личношћу Цркве у Хрвата“.

Ритигови противници, већином из црквених редова, не могу да му опросте југословенску оријентацију, однос према краљу Александру и сарадњу са комунистима. Светозар Ритиг је био један од заступника у Народном вијећу 1918. Током 1919. борави у Риму с циљем да пренесе обавештења о приликама Католичке цркве у Краљевини СХС у време када Ватикан још увек одлаже признање нове државе. Ритиг предводи и једну „поклонствену депутацију“ која одлази у Београд поводом краљевог рођендана 1929. године. Међутим, био је и један од потписника Загребачког меморандума из 1935. у коме се тражило „независно судство и владавина права, укидање цензуре и пуштање на слободу затвореног вође ХСС-а Влатка Мачека и осталих политичких узника“. Јануара 1940. у пуној цркви Св. Марка је одржао мису захвалницу поводом стварања Бановине Хрват-

ске у којој је рекао: „Један је догађај из године 1939. који ће бити у нашој хрватској историји уписан као нови одсјек времена. Из рушевина ускрсла је наша Бановина Хрватска. Велики је то догађај. Наша Бановина Хрватска је наше народно кућанство. Ми ћемо у овој кући да говоримо својим језиком, да говоримо својим срцем и својом душом, да частимо све народне традиције, да своју вјеру вјерујемо несметано и да своју кршћанску етику остваримо. Ми ћемо да проводимо своју хрватску идеологију предану нам од наших дједова, од наших краљева и од наших банова. И ником за љубав нећемо се одрећи те своје хрватске идеологије, јер знамо да она никоме не шкоди и да она никоме не смије сметати“ (стр. 145, 146).

Кроз ову биографију Маргарета Матијевић говори не само о Светозару Ритигу већ и о историји настанка и постојања југословенске државе у првој половини 20. века, политичким и културним приликама у Хрватској, али пре свега о односима Католичке цркве и државе. На питања која поставља даје конкретне одговоре само у случајевима када то може да потврди кроз изворе и претходна истраживања других аутора, у супротном их оставља отвореним. На пример, наглашава да се не може прихватити без накнадних истраживања као референтан број од 200.000 католика који су прешли у православље за време Краљевине Југославије, што је надбискуп Степинац изнео на суђењу 1946. а потом некритички преузели извесни хрватски историчари и публицисти. Стога је мало чудно да, иако с правом закључује како историографија није до краја рашчистила колики је „удио католичког клера у усташком покрету, односно одговорност у злочинима“, на страни 206 коментарише следеће: „тешко је повјеровати“ да Ритиг „није знао како је стваран број свећеника злочинаца мали и безначајан“. У напомени бр. 234 уз овај коментар наведен је један зборник и радови још два аутора. Не помињу се истраживања Јована Мирковића, *Страдање Српске православне цркве у Независној Држави Хрватској. Фотомонографија* (Београд, 2016) који на страни 600 наводи да се број креће од 989 до 1.100 католичких свештеника. Као извор би могао да послужи и *Вјесник Министарства оружаних снага* (НДХ) у коме се наводе имена одликаних свештеника за ревносну службу и обрачун са одметницима.² Потом ту су и радови Владимира Дедијера, Драгољуба Р. Живојиновића, Петра Мацута и др.³

Најзанимљивији делови за овдашњу јавност свакако су они који су посвећени Другом светском рату и односу Светозара Ритига и надбискупа Степинца, али и они који говоре о периоду после рата и односу Јосипа

2 *Vjesnik Ministarstva oružanih snaga*: br. 53, 30. 11. 1941, 2504; br. 47, 3. 11. 1943, 709; br. 12, 16. 3. 1944, 468; br. 51, 2. 12. 1943, 881; br. 30, 11. 9. 1942, 578; br. 41, 22. 9. 1943, 1477.

3 Vladimir Dediđer, *Vatikan i Jasenovac. Dokumenti*, (Beograd, 1987), 97–105; Драгољуб Р. Живојиновић, *Ватикан, Католичка црква и југословенска власт 1941–1958*, (Београд, 1994), 15; Petar Macut, „Katolički tisak o uspostavi Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. godine“, *ČSP*, br. 1, 81–102, (Zagreb, 2015), 84.

Броза Тита и Степинца и Ритига и Тита, као и о судском процесу Степинцу. Док су Католичка црква и надбискуп Степинац одмах „топло поздравили“ оснивање НДХ, Светозар Ритиг је одбацивао НДХ као „клаоницу, тамницу, стратиште, гробиште“ и безрезервно осуђивао усташке покоље. Ритиг је напустио Загреб јуна 1941. на „савјет и налог Степинца“, који му је током одсуства слао плату и пензионисао га фебруара 1942. Током рата Ритиг је писао прогласе и позивао католичке свештенике да се придруже партизанском покрету. На другом заседању ЗАВНОХ-а октобра 1943. хвалио је храброст партизана. Када је при ЗАВНОХ-у у марту 1945. основана Комисија за вјерске послове, на њено чело је дошао Ритиг. Касније је ту дужност преузео и у Влади НР Хрватске. Често је, пише ауторка, износио своје приговоре на претерано истицање нације и помињао оне који „хоће да имаду независну државу Хрватску или Србију“, бранећи југословенску опцију као избор. Степинцу је замерао да премало види туђе патње, „пренаглашава жртве из свог народа и своје вјернике“ и што је „шутуио а требао је говорити“ против клања Срба. Ритиг није могао да схвати оштрину којом се Католичка црква на челу са Степинцем односила према партизанском покрету и касније комунистичком режиму. Он је 2. јуна 1945. организовао сусрет представника Католичке цркве с Титом, али није могао да прихвати одбијање Титове „руке помирице“ и истог дана је записао како клеру недостаје „схваћање новог раздобља и величине Титове“. Био је међутим против извођења Степинца на суд и тражио је начине да му помогне. Матијевић наводи и да се из његових записа види да су му били познати и комунистички прогони после рата и да је спашавао појединце и заузимао се за прогоњене. На крају она закључује: „Ритиг је по много чему био југославенски, а Степинац хрватски националист и с тог мјеста морају се проматрати њихови ставови и њихово вријеме“.

Постоје и извесни ситнији пропусти које би требало исправити у другом издању ако до њега дође (понављање напомена бр. 266 и 274 на странама 307 и 308; фотографија на страни 26 тешко да потиче из 1873. године, пре би се рекло да је на њој сам Ритиг и да је снимљена пред Други светски рат или после њега).

Монографија Маргарете Матијевић је писана јасним и концизним стилем, добро структурирана и чињенички поткрепљена. Посебну вредност чини коришћење донедавно неприступачних црквених архива, као и бројних других нових извора. Анализирајући живот и рад Католичке цркве и односе са југословенском државом кроз једног њеног представника у контекстуалном и интердисциплинарном хронолошком редоследу, ауторка је постигла циљеве које је поставила а њен приступ научном истраживању није идеолошки оптерећен. Стога ће бити занимљива и корисна и домаћим стручњацима који се баве истраживањем историје југословенске државе.

Радмила РАДИЋ